

2. Антонюк О. Використання освітнього коучингу для зменшення навчального стресу та посилення академічної мотивації студентів під час війни: теоретичний аспект. Український педагогічний журнал. 2022, № 3. С. 44–54. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/610/699>

3. Бахтіярова Х. Ш. Коучінг в освітньому контексті підготовки майбутніх педагогів професійного навчання. Інноваційна педагогіка. Вип. 55. Т. 1. 2023. С. 105–108. DOI <https://doi.org/10.32782/26636085/2023/55.1.20>

4. Братко М. (2022). Академічний коучинг: зміст поняття та сутність діяльності. Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка, (37 (1)), 6–13. URL: <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2022.371>

5. Вивчення різних моделей коучингу в освіті. URL: <https://www.torsh.co/article/coaching-models-in-education/>

ПОЗИЦІОНУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ

Тимошко Г. М.

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

E-mail: timoshko49@gmail.com

Анотація. У статті розглянуто сучасні погляди на трактування сутності комунікативної культури викладачів закладів вищої освіти, висвітлено основні тенденції та особливості щодо тлумачення цього терміна. Відзначено, що українська педагогічна думка дотримується плюралістичного підходу до усвідомлення цього поняття, окреслено основні складові комунікативної культури викладачів та їх розуміння у дискурсі педагогічної теорії і практики. Проаналізовано сутність та основні компоненти комунікативної культури викладачів закладів вищої освіти, виокремлено спільні та відмінні риси у характеристиці комунікації як складової організаційної культури сучасного викладача. Схарактеризовано багатогранність визначення складових комунікативної культури, позиціоновано взаємозв'язки між цими складовими компонентами, а також висвітлено відмінність між комунікативною культурою та педагогічним спілкуванням як близькими категоріями.

Ключові слова: комунікативна культура, педагогічна майстерність, викладач ЗВО (аксіологічний, діяльнісний, компетентнісний) компоненти, багатогранність визначень, фактори формування, педагогічне спілкування.

У сучасному освітньому просторі України вагому роль відіграють проблеми комунікативної культури викладачів закладів вищої освіти. По-перше, саме викладачі виступають тим елементом, який передає фаховий, моральний та освітній досвід для наступних поколінь. За слушним зауваженням А. Дмитрівської, «педагог є суб'єктом комунікативної культури (КК)» – тобто активним учасником комунікативного процесу, і «набуття викладачем професійного авторитету можна віднести до логічного завершення гармонійно розвинених відносин» (лат. *autor* – вплив, влада)», безумовно, і у сфері освітніх відносин [5, 18]. По-друге, саме вища освіта виступає ланкою, яка готує спеціалістів з різних галузей знань до професійної діяльності, і відповідно, від налагодженої комунікативної культури викладання освітніх дисциплін залежить якість вищої освіти нашої держави. У сучасному соціумі як у гуманітарних, так і технічних галузях комунікативна культура освітян відіграє провідну роль, адже саме слово було і залишається головним транслятором позиціонування думки, і тому важливо проаналізувати різновекторність трактування цього поняття та його основних компонентів.

Проблеми комунікативної культури викладачів закладів вищої освіти постійно ставали фокусом уваги як українських дослідників, так і зарубіжних науковців-педагогів. Серед вітчизняних дослідників відзначимо І. Зайченка, який аналізував комунікативну культуру в контексті професійно-педагогічного спілкування [6, с. 97–99], Л. Маркіну, яка описала комунікативний компонент культури педагога закладів вищої освіти в дискурсі психології [9, с. 49–54]. Р. Кириченко у своїх працях приділяв увагу умовам розвитку культури комунікації між студентами та викладачами ЗВО [8, с. 113–116], з теоретичної точки зору висвітлено проблему культури комунікації викладача як компоненту педагогічної майстерності [15, с. 147–158], В. Гладуш проаналізував культуру спілкування як аспект педагогічного спілкування та використання комунікаційних вмінь крізь призму функцій викладача [3, с. 49–59]. У контексті узагальнюючих праць з педагогіки вищої школи проблеми комунікативної культури викладача торкалися такі вчені, як С. Вітвицька [2, с. 96–105]. Важливо, що часто дослідники визначали саме комунікативну культуру як показник професійної майстерності викладачів закладів вищої освіти, а відповідно, приділяли увагу й практичним основам розвитку комунікативної культури викладачів. Значна кількість праць з поставленої проблеми містить неоднозначність трактувань та підходів до визначення поняття «комунікативна культура» у теоретичному і практичному аспекті, що породжує потребу в теоретичному узагальненні та уніфікації.

Поняття «комунікативна культура» виникло і сформувалась як наукова проблема відносно недавно – з 1990-х років, коли, за зауваженням Н. Басюка, «у дослідженнях з проблем педагогічного спілкування почав вирізнятися культурологічний аспект комунікації» [1, с. 51]. Цей феномен складається з двох філософських категорій – «комунікація» та «культура».

На думку О. Фенцик, комунікативну культуру слід трактувати крізь призму двох категорій – «комунікація» та «культура» [10, с. 191]. Комунікація – «широкому сенсі це термін, що окреслює людську взаємодію у світі. У сучасній філософії використовується передусім як ознака конструктивної взаємодії особистостей, соціальних груп, націй та етносів, яка розгортається на основі толерантності й порозуміння» [6, с. 291]. Наскрізною лінією комунікації, на нашу думку, є конструктивність взаємозв'язків та взаємодії у освітянській спільноті.

Набагато складніше трактувати поняття «культура», адже тут знаходимо декілька дефініцій, які можна застосувати до педагогічної галузі у сфері викладацької діяльності. У цьому контексті можемо визначати культуру як «догляд, поліпшення, ушляхетнення тілесно-душевно-духовних сил, схильностей і здібностей людини» [10, с. 313] – тобто як рівень комунікативного розвитку професійних здібностей викладача. По-друге, використовуючи трактування поняття «культура» як «сукупності способів і прийомів поступу людської життєдіяльності», поняття «комунікативна культура» набуває значення сукупності методів, прийомів та засобів професійного спілкування у викладацькій діяльності. Нарешті, можемо визначати культуру як «сукупність матеріальних і духовних надбань на певному історичному рівні розвитку суспільства і людини», у такому випадку комунікативна культура викладача постає як певний сформований рівень досвіду у галузі спілкування, взаємодії педагогів зі здобувачами і колегами.

Як бачимо, саме внаслідок широти термінів «комунікація» та «культура», а також завдяки соціокультурному, психологічному трактуванню поняття «комунікативна культура», його значення вийшло далеко за межі суто вміння позиціонувати грамотне та професійне спілкування викладача із здобувачами.

Узагальнивши викладені вище думки науковців, можемо дійти висновку, що культура комунікації викладача – це важлива гуманістична цінність як особистості та фахівця, яка виявляється у вмінні будувати органічні, гармонійні та конструктивні взаємини із здобувачами та колегами на засадах професіоналізму, моральних та загальнолюдських цінностей. Основною метою розвитку комунікативної культури викладача бачимо побудову сприятливого освітнього сере-

довища як у сфері викладання (теоретичний базис), так і в дискурсі щодо організації практичної підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти.

Для ґрунтовного аналізу поняття «комунікативна культура викладача» вважаємо важливим також розкласти його на окремі компоненти-кластери, які включає в себе цей феномен: аксіологічний (визначаємо його як набір моральних та етичних якостей, які виступають базисом для розвитку як комунікативної культури, так і професіоналізму фахівця в цілому); особистісний аспект (виступає в практичному ключі міжособистісної взаємодії, ґрунтуючись на аксіологічних основах, дозволяє фахівцю будувати толерантні комунікаційні зв'язки з оточуючим професійним середовищем, виступає фактором для мотивації та самомотивації викладача закладу вищої освіти; діяльнісний аспект (виражає конкретні знання про літературне мовлення, принципи педагогічного спілкування, комунікативні вміння зі створення ефективного комунікативно-освітнього простору на засадах гуманізації, особистісного підходу, взаємної поваги і партнерства.

Підсумовуючи диференційоване трактування комунікативної культури, слід зазначити, що високий рівень її розвитку можливий лише за розвитку всіх трьох вищезазначених аспектів. Основними складовими комунікативної культури є комунікативні установки, знання, комунікативні вміння, які реалізуються при певних умовах і залежать від зовнішніх умов і внутрішніх чинників професійного спілкування.

Аналізуючи сутність та особливості позиціонування феномена комунікативної культури викладачів та окремих її компонентів у практичному вимірі, зазначимо, що у цьому аспекті поняття «комунікативна культура» дуже тісно переплітається з «комунікативною компетентністю», адже саме вміння застосовувати набуту культуру спілкування на практиці і є виміром корисності для освітнього середовища вищої школи.

На наше переконання, комунікативна культура викладача в контексті педагогічної взаємодії – це органічне, сформоване завдяки постійній самоосвіті та психологічній саморегуляції вміння будувати гармонійні, ефективні комунікативні зв'язки різного характеру (професійні, дружні, освітні) зі здобувачами вищої освіти та колегами.

Ґрунтуючись на наукових позиціях педагогів, позиціонуємо власну класифікацію основних компонентів комунікативної культури в практичному вимірі:

– когнітивно-психологічний та мотиваційний компонент – сюди ми можемо включити такі базові аспекти, які дозволяють ви-

кладачу проявляти високу комунікаційну культуру: здобуття знань та навичок професійного мовлення, моральних основ комунікації з людьми, побудова комунікаційної «Я-концепції», самоосвіта викладача з метою вираження своїх якостей, уміння рефлексії, саморефлексії, критичного оцінювання своїх комунікативних зв'язків;

– компонент рольовий. На нашу думку, сучасний викладач закладів вищої освіти грає дуже багато ролей, наприклад:

а) «куратор-наставник» – у контексті комунікаційної культури викладач має вміти будувати партнерські відносини зі здобувачами, передавати власний досвід професійного спілкування, залучати їх своїм прикладом до освітньої, наукової та громадської діяльності;

б) «науковий керівник» – тут маємо більш формалізовані вимоги до комунікативної компетентності викладача – це знання наукового та офіційно-ділового стилю мовлення, вміння будувати комунікації для наукового росту здобувачів освіти, фахова консультаційна допомога з толерантним ставленням до студента;

в) «адміністратор закладу» – якщо викладач займає керівні посади у ЗВО, він має вміти будувати безпосередні комунікаційні зв'язки з представниками влади, громадських організацій, інших закладів освіти, представляючи власний ЗВО; для цього необхідне доскональне знання офіційно-ділового стилю, ініціативність, взаємоповага у спілкуванні та взаємодії;

г) «викладач-педагог» – набір якостей педагога саме як фахівця, який виконує свої службові обов'язки з навчання молодого студентського покоління. Для високого рівня розвитку комунікативної культури у цьому контексті, необхідно володіти практичними навичками використання різноманітних інноваційних методів навчання – проведення лекцій, семінарських та практичних занять, консультацій тощо. Викладач має вміти зацікавити студента у своєму предметі, підтримувати постійні взаємозв'язки з ними;

– діяльнісний компонент – він позиціонує універсальні навички та вміння побудови комунікацій, які необхідно мати викладачу ЗВО незалежно від його статусу: інтелігентність мовлення, розвинуті невербальні навички спілкування, ініціативність, толерантність, харизматичність, стійкість тощо.

Отже, поняття «комунікативна культура викладача» не можна зводити суто до поняття «культура мовлення». Це складний соціокультурний феномен, який має вагомий вплив на якість вищої освіти та рівень саморозвитку самого викладача. У теоретичному вимірі, маємо переважне трактування комунікативної культури як певного сформованого рівня культури побудови професійних комунікацій, які

вчені-педагоги переважно розклали на три основні компоненти, які стосувались когнітивної, емоційної та діяльнісної сфери застосування комунікативної культури викладача.

Результати теоретичного дослідження вказують на необхідність детальнішого дослідження особливостей розвитку комунікативної культури у вимірі безпосереднього середовища закладу вищої освіти, оскільки педагогічні напрацювання роблять переважний акцент на узагальнюючих особливостях комунікативної культури в цілому. У такому руслі існує потреба у виокремленні специфічних рис комунікативної культури викладача, які вирізняють і уособлюють цей феномен в сучасному освітньому середовищі закладів освіти.

Література

1. Басюк, Н., 2014, Комунікативна культура педагога вищої школи як головний аспект педагогічного спілкування, Магістр медсестринства: Український науково-практичний журнал, 11. Житомир.
2. Вітвицька, С., 2006, Основи педагогіки вищої школи: Підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури, Київ, Центр навч. л-ри, 384.
3. Гладуш, В., Лисенко Г. І., 2014, Педагогіка вищої школи: теорія, практика, історія, навч. посіб. Дніпро, 416.
4. Городиська, В., Пантук, М., Міляєва, В., 2014, Педагогіка та психологія вищої школи: тексти лекцій, Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ, 248.
5. Дмитрівська, А., 2020, Комунікативна культура викладача закладу вищої освіти та її розвиток у професійній діяльності. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр», Спеціальність 011 «Освітні, педагогічні науки», Галузь знань 01 Освіта/Педагогіка. Суми: Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка.
6. Зайченко, І., 2016, Педагогіка і методика навчання у вищій школі : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Вид-во Ліра-К, 456.
7. Калашнікова, Л., Жерновникова, О., 2016, Педагогіка вищої школи у схемах і таблицях : навч. посіб. Харків, 260.
8. Кириченко, Р., 2021, Психолого-педагогічні умови розвитку комунікативної культури студентів. Наукові записки Центрально-українського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки, 198. Кропивницький, РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка.

9. Маркіна, Л., 2016, Конспекти лекцій з дисципліни «Педагогіка та психологія вищої школи», Дніпро, 70.

10. Фенцик, О., 2019, Комунікативна культура педагога: сутність та шляхи її формування у процесі професійної підготовки. Науковий вісник Мукачівського державного університету, серія «Педагогіка та психологія», 2 (10); 191–194.

ЕМОЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК РЕСУРС ІННОВАЦІЙНОГО ОСВІТНЬОГО ЛІДЕРСТВА

Пицик О. В.

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

E-mail: elenka.pishik@gmail.com

***Анотація.** Стаття присвячена розкриттю змісту емоційно-комунікативної компетентності як ключового ресурсу інноваційного освітнього лідерства. Проаналізовано теоретичні підходи до визначення понять «емоційний інтелект» та «комунікативна компетентність», визначено функції й роль цієї компетентності у професійній діяльності освітнього керівника. Підкреслено взаємозв'язок емоційного інтелекту та комунікативної креативності у забезпеченні ефективної взаємодії в колективі, розвитку інноваційного потенціалу та формуванні позитивного психологічного клімату в закладі освіти. Запропоновано напрями формування та удосконалення емоційно-комунікативної компетентності в умовах освітніх змін.*

***Ключові слова:** емоційний інтелект, комунікативна компетентність, освітнє лідерство, інновації, soft skills.*

Сучасна система освіти функціонує в умовах інтенсивних трансформацій, зумовлених цифровізацією, глобалізаційними процесами та зростанням суспільних вимог до якості освітніх послуг. Традиційні підходи до управління не завжди забезпечують своєчасну адаптацію до нових викликів, що актуалізує потребу в інноваційному освітньому лідерстві. Трансформаційні зрушення охоплюють усі рівні та підсистеми освіти. Їх детермінують кілька ключових факторів: активне впровадження цифрових технологій у освітній процес, інтеграція національних освітніх систем у світовий простір, посилення конкуренції між закладами за абітурієнтів, ресурси та репутацію, а також постійне оновлення суспільних запитів. За таких умов керівники закладів освіти змушені працювати під впливом багатofакторного